

Z červené knihy našich měkkýšů - terčovník *Planorbis carinatus*

Vojen Ložek

Terčovník kýlnatý — *Planorbis carinatus* Müller, 1774 patří mezi větší zástupce čeledi okružákovitých (*Planorbidae*). Rod *Planorbis* zastoupený u nás ještě druhem *Planorbis planorbis* (Linné) se od ostatních příslušníků čeledi na první pohled liší velikostí ulity, která je o mnoho menší a hlavně plošší než u běžně známého a v akváriích pěstovaného okružáka ploského — *Planorbis corneus* [L.], avšak nápadně větší než u dalších okružákovitých, neboť je 3–3,6 mm vysoká a 12,5–18 mm široká. U druhu *P. carinatus* pozůstává ze 4½–5 závitů, z nichž poslední je při ústí více než 2X širší než předposlední. Závitů jsou naspoudu slaběji, svrchu výrazně klenuté, povrch je velmi jemně rýhovaný bez zřetelných spirálních, tj. se švem rovnoběžných linií. Na obvodu závitů vyniká nitkovitě vystouplý kýl, který obvykle leží blíže středu výšky závitů. Ústí je nápadně šikmé, neboť svírá s osou ulity úhel 45–50°. Jediným druhem, s nímž lze *P. carinatus* zaměnit, je zmíněný *Planorbis planorbis*. Ten je v průměru o něco větší a vyšší — 3,4–3,6 : 14–18 mm (zatímco *P. carinatus* jen 3–3,3 : 12,5–15 mm), má o závitůk víc, méně šikmé ústí a kýl posunutý zcela ku spodní straně. Z dalších zvláštností zasluhují zmínky výrazné spirální linie, takže povrch ulity je jemně mřížkovaný, a pak daleko tenčí tykadla než má živočich u *P. carinatus*.

Oba druhy obývají i rozdílná stanoviště. Zatímco *P. planorbis* dává přednost stojatým mělkým a zarostlým, často i periodickým vodám, vyhledává *P. carinatus* stále větší, méně zarostlé, čisté vody, často i mírně tekoucí. U nás je proto významným obyvatel starých ramen na větších řekách, především v nížinách, a někdy proniká i do klidných úseků vlastního toku. Jako náhradní stanoviště mu výborně vyhovují regulační nádrže podél velkých řek, zejména Vltavy a Labe pod Mělníkem.

Již z těchto údajů je zřejmé, že u nás jde o vzácnější druh, který se omezuje na údolí větších řek v nižších polohách. Avšak i v tomto rámci je jeho rozšíření omezené, jak vyplývá z rozložení jeho naleziště v ČSSR. V Čechách byl donedávna častý na středním Labi a nejdolnější Vltavě (pod soutokem s Berouňkou), roztroušené výskyty se táhly podle Berouňky až na Plzeňsko a proti proudu Ohře až na Chebsko, kde byl zjištěn třeba ve starých ramenech s výskytem řezanu u Dolnice. Tím pozoruhodnější je, že nebyl nikdy sbírán ve východním Polabí, ani při podrobných výzkumech v nové době, ač zde má zdánlivě příznivé životní podmínky. Uličný (1892–5) uvádí i nálezy z jižních Čech, např. od Písku, Vodňan a Soběslavi, zde se ho však později nikdy nepodařilo najít a také se nezachovaly dokladové exempláře. Je pravděpodobné, že šlo o záměnu s podobným

P. planorbis. V úvahu by jinak nejspíše připadala naleziště na Otavě u Písku.

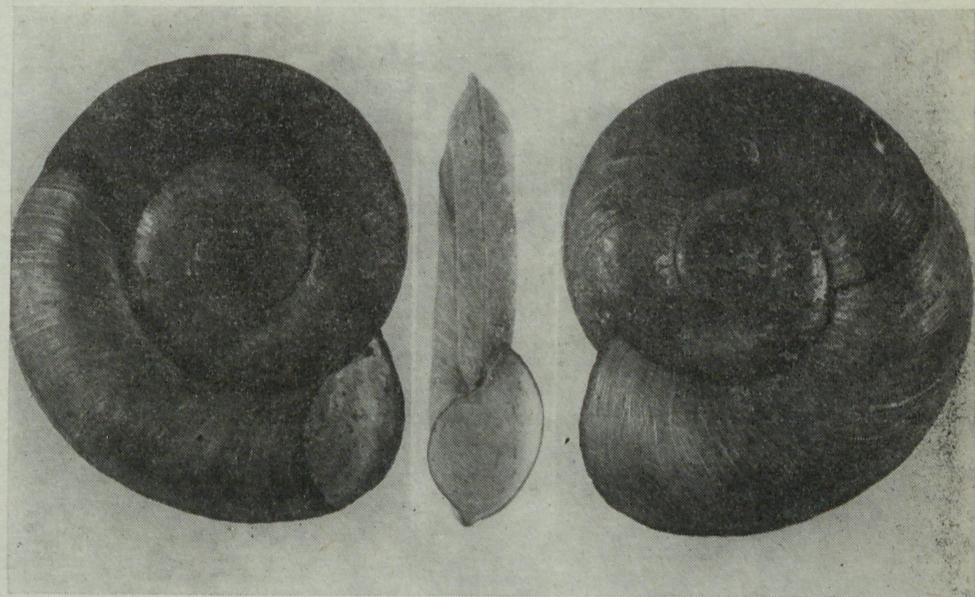
V nížinách Moravy je překvapivě vzácný. Několik málo nalezišť známe z Dolnomoravského úvalu, např. od Vracova, hojnější je ve slovenském Podunají, kde žije na mnoha místech ve starých ramenech a kanálech Žitného ostrova. Neprotéká však do údolí dunajských přítoků a zcela chybí ve Východoslovenské nížině, což platí i pro celé Potoší v Maďarsku, odkud se uvádí jen z poměrně mála míst v západní polovině země.

Zajímavé jsou fosilní nálezy pocházející většinou z vápnatých uloženin kalcitrofních vod, zejména z jezerních kříd. Takový ráz mají poměrně četné staroholocenní výskyty v Polabí, včetně východočeské Bolehoště, i v Českém krasu (Měňany). V interglaciálních žil i ve vodních nádržích při velkých travertinových pramenech v hornaté části Slovenska, jak dosvědčují nálezy ze spodního pleistocénu u Bojnic (Úboče) a středního pleistocénu u Ružbach (Horbeek).

Jak jsme již uvedli, šířil se terčovník kýlnatý na druhotná stanoviště především tam, kde byla bezprostřední návaznost na stanoviště přirozená, hlavně tedy do regulačních nádrží na březích řek. V padesátých letech pronikl i do Vranské

zdrže na Vltavě, odkud však po výstavbě vltavské kaskády opět vymizel. V rybnících se objevuje jen zřídka, jako třeba v Popovických rybnících mezi Zdicemi a Královým Dvorem na Berouňsku.

V současné době vážně postihlo tento druh zasypávání říčních ramen a likvidace regulačních nádrží, jak se lze přesvědčit zejména na Vltavě u Prahy, kde z někdejších mnoha výskytů zbývá již jen několik posledních. Jinde sehrálo svou úlohu znečištění, takže výskytů neustále ubývá a jeho budoucnost na našem území lze dnes právem pokládat za nejistou. Výskyty v rezervacích (např. Černínovsko a jinde v Polabí) nejsou plně chráněné před znečištěním nehledě k postupnému přirozenému zazemňování starých ramen, které rovněž vede k jeho ústupu. Jde totiž o druh vázaný na dynamiku větších vodních toků a tu dnes umělá opatření v podstatě umrtvila. A tak druh, který se donedávna dovedl tak úspěšně přizpůsobit některým lidským zásahům, např. regulaci Vltavy, je dnes na trvalém ústupu a řadí se mezi ohrožené členy naší fauny. Určitou naději jsou některé umělé nádrže, např. východočeská Rozkoš, kde by patrně našel vhodné podmínky, ovšem zůstává otázkou, zda se tam rozšíří přirozeně.

Terčovník kýlnatý (*Planorbis carinatus*), vel. 3,3 : 14,0 mm. Foto J. Brabenec

Ve známém Steinhartově veřejném akváriu v San Francisku se začalo před nedávnem využívat v nádržích se stovkami tropických ryb a savců k ohřívání

vody sluneční energie. Pořizovací cena zařízení, tvořeného 62 slunečními panely, byla 58 000 dolarů, ale podle slov ředitele, dr. McCoskera, nebude návratnost této investice delší než několik let. Steinhartovo akvárium se tak stalo prvním veřejným akváriem na světě, kde je ohřev vody zabezpečován solárním zařízením [Tropical Fish Hobbyist 3/81].

—Čk—